

PİR SULTAN ABDAL ŞİİRLERİNDE ANLATICININ KONUMU

The Standing of The Narrator In The Poems of Pir Sultan Abdal

Ayşegül Utku GÜNAYDIN*

ÖZ

Pir Sultan Abdal şiirleri, periferinin isyan ve öç duygularını yansıtan, muhalif bir söylemin sözcüsü ve bu bağlamda da geleneğin ürettiği kolektif ürünler olarak tanımlanabilirler. Bu söylemin içinden seslenen anlatıcı, kurulu düzenin karşısında yer alırken ekonomik ve siyasi haklarını arayan, başkaldıran ve direnişe işaret eden bir anlatımla seslenmektedir. Bu nedenle yer yer lirik özellikler taşısa da genel olarak Pir Sultan şiirleri temelde bir öykü anlatan ve iletisi olan şiirlerdir. Kolektif bilincin ürünleri olan bu şiirler öykülemeye dayalı olduğundan olay örgüsü ve karakterler bakımından zengin bir malzeme içerir.

Bu yazıda anlatıcıdan yola çıkarak şiirlerde nasıl bir çatışma olduğuna yani bu kolektif söylemin içerisinden Pir Sultan anlatıcısı kimliği altında sitem ve isyan duygularının nasıl dile getirildiğine, karakterlerin nasıl konumlandırıldığına ve bu havayı yaratmak için ne tür imajlar seçildiğine bakılacaktır. Bu eksende anlatıcının bize nasıl bir toplumsal ortamı yansıttığı ve nasıl bir söylem içinden seslendiği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler

Pir Sultan Abdal, Anlatıcının Konumu, İmaj

ABSTRACT

The poems of Pir Sultan Abdal can be characterized as the spokesman for a dissident appraisal reflecting the periphery's feelings of rebellion and revenge, and thus, in this same context, as the collective products of tradition. The narrator who speaks out of this appraisal, while standing in opposition to the established order, does this with an expression that pursues civil rights, rebels, and signals resistance. Therefore, despite their occasional display of lyrical features, the poems of Pir Sultan are, generally speaking, poems with a story to tell and a message to convey. These poems, which are the products of collective consciousness, present an enriching material in terms of plot and characters, as they rely on story telling.

This article will, taking the narrator into consideration, look into the kind of conflict included in the poems, and thus into the ways in which the feelings of reprisal and rebellion are given utterance, through the narrator identity of Pir Sultan speaking from inside this collective appraisal. It will also examine how the characters are positioned and what kinds of images are picked in order to create this atmosphere. In this context, the emphasis will be on the kind of social environment projected by the narrator and on the kind of appraisal he speaks out of.

Key Words

Pir Sultan Abdal, The Standing of the Narrator, Image

Pir Sultan Abdal şiirleri periferinin isyan ve öç duygularını yansıtan, muhalif bir söylemin sözcüsü olan ve geleneğin ürettiği kolektif ürünler olarak tanımlanabilirler. Bu söylemin içinden seslenen anlatıcı, kurulu düzenin karşısında yer alırken ekonomik ve siyasi hakları arayan, başkaldıran ve direnişe işaret eden bir anlatımla seslenmektedir. Buna kar-

şın bu söylem, uzlaşma yanlısı değildir. Bu yolda anlatıcı dayanışmayı oluşturacak bir yapılaşmanın sözcüsü olarak nitelendirilebilir. Anlatıcıdan yola çıkarak şiirlerde nasıl bir çatışma olduğu, karakterlerin nasıl konumlandırıldığı ve bu havayı yaratmak için ne tür imajlar seçildiğine bakılacaktır. Bu eksende anlatıcının bize nasıl bir toplumsal ortamı

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi, utkug@bilkent.edu.tr

yansıttığı ve nasıl bir söylem içinden seslendiği üzerinde durulacaktır.

Öyküleyici (narrative) özellikler taşıyan Pir Sultan Abdal şiirleri aynı zamanda protest bir söylemi de içermektedir. Öyküleyici şiir, öz olarak bir olaylar dizisini ritm, kafiye ve yoğunlaştırılmış bir dil gibi şiirin araçlarını kullanarak anlatan şiire denmektedir. Pek çok öyküleyici şiirin kaynağını ise performans şiir olarak sözlü kültür oluşturmaktadır. Yer yer lirik özellikler taşısa da genel olarak Pir Sultan şiirlerini bu bağlamda temelde bir öyküyü anlatan ve iletisi olan şiirler kategorisinde değerlendirebiliriz.

Kendi içinde de sınıflandırılabilir bu şiirlerde olay örgüsü (plot), karakterler ve çatışma ön plandadır. Aynı çatışma ve karakterler birçok şiirde farklı biçimlerde de olsa karşımıza çıkar. Bu da süregelen ve üzerine sürekli inşa edilen bir olaylar dizisinin varlığına işaret etmektedir. Şiirlerin temelini, bilinen, sözlü kültürde dilden dile söylenegelen olaylar ve efsaneler yani küçük öykü parçacıkları oluşturmaktadır.

İrene Melikoff, "Pir Sultan Abdal Üzerine" adlı yazısında şiirlerin duruma göre yeniden üretildiğini ve güncelleştirildiğini ifade etmektedir: "Pir Sultan Abdal efsaneleştirilmiş, ayaklanması ve idam edilişi toplumsal koşullara göre güncelleştirilmektedir. Halk kahramanı oldu ve isyanı halk haklarını savunmak için ve baskıya karşı mücadeleler hareketi olarak görüldü" (13). Melikoff'un da belirttiği gibi söylem biçimi değiştirilmeden bu şiirlerin duruma ve konuya göre güncelleştirilmesi, yeniden farklı şekillerde yeniden üretilmesi söz konusudur.

Pir Sultan Abdal şiirleri kabaca

sınıflandırıldığında isyan ve kavga şiirlerinin temelini olay örgüsünün ve karakterlerin oluşturduğu görülür. Kelley Griffith, *Writing Essays about Literature* adlı kitabında öyküleyici şiirlerin bakış açıcı, plot ve karakterleriyle bir tiyatroya da kurmacaya benzer özellikler gösterdiğini söylemektedir (90). Geleneğin kolektif üretimiyle biçimlenen Pir Sultan şiirlerinde anlatıcı, içinden seslendiği söylem ve neyi dile getirmek istediği belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Bu şiirlerin temelini, düzen karşısında konumlandırılan karakterler, çatışma ve buna karşı bir dayanışma yani direnç çağrısı oluşturmaktadır. Şiirlerde süregelen ve dillendirilen çatışma, gerilimi de dorukta tutmakta ve bu da şiirlerin tonunda belirleyici bir unsur olagelmektedir. Şairin seçtiği sözcüklerin ve imgelelerin de tansiyonu güçlendirmek ve Alevi duyarlılığını artırmak üzere vurgulandığı görülmektedir.

Bize de Banaz'da Pir Sultan derler
Bizi de kem kişi bellemesinler
Paşa hamenine tenbih eylesin
Kolum çekip elim bağlamasınlar

Hüseyin Gazi Sultan binsin atına
Dayanılmaz çarh-ı felek zatına
Bizden selam söylen ev külfetine
Çıkıp ele karşı ağlamasınlar....(20).

Pir Sultan şiirlerinde dikkat çeken önemli bir özellik, anlatıcının çoğul bir söylemin içinden konuşmasıdır. Şiirin daha sonraki kısmında tekil bir söyleme dönüşecek olsa da başta anlatıcı "biz" olarak bir kitleden söz etmektedir. Öyküleyici şiirlere has bir özellik olarak önce seslenenin adı ve nerden olduğu söylenir ve ardından hikâyeye dönülür. Bu çatışmalar anlatılırken öne çıkan bel-

li başlı imajlar dikkati çekmektedir. Görsel imajların yanı sıra ruhsal ve fiziksel durumu yansıtan imajların öne çıktığı söylenebilir. Bedensel imajlar da kimi zaman metaforik bir dille ifade edilmiştir. Alevi duyarlılığının ve Osmanlı düzeninin karşısında yer alan halkın sözcüsü olarak biçimlenen anlatıcının çektiği zulümler, işkence görmesi ya da dar ağacına asılarak öldürülmesi imajı birçok şiirde dillendirilirken artık salt anlatıcının değil sözcüsü olduğu söylemin sahibi olan kimliklerin duygularını yansıtan bir araca, bir imgeye dönüşmektedir.

Ben Musa'yım sen Firavun
İkrarsız şeytan-ı lâin
Üçüncü ölmem bu hâin
Pir Sultan ölür dirilir (Eyüboğlu 58).

Bu örnekte de görüldüğü üzere şiirlerin temel dinamiğini oluşturan çatışmayı anlatmak üzere anlatıcı kendisini ve karşı durduğu düzeni temsil eden Hızır'ı tarihsel ya da kimi zaman mitolojik karakterlere benzeterek anlatımı güçlendirmeye ve çatışmayı vurgulamaya çalışmaktadır. Hz. Musa'nın Tanrı'nın temsilcisi olarak Firavun'a gidip onu hak yoluna çağırması hikâyesine böylece şiirde bir gönderme bulunmaktadır. Firavun'un sahip olduğu güç sayesinde halkını tamamen ona boyun eğmek zorunda bırakması yani iktidarı temsil etmesi ile Hızır Paşa arasında bir bağ kurulur. Anlatıcı, şiirde isyanını dile getirirken onu aynı zamanda başka şiirlerde de karşımıza çıkacak biçimde lanetli bir şeytana benzetmektedir.

Hızır karakterleri, şiirlerde halktan kopuk iktidarın temsilcisi, zulmün ve bütün kötülüklerin kaynağı olarak nitelendirilmektedir. "Şahı sevmek suç mu bana / Kem bildirdin beni Han'a / Can

için yalvarmam sana / Şehin Şah bana darılır" dörtlüğünde de iktidarla aralarında olan çatışmaya değinerek sitem etmektedir. Ama bu sitem karşısında bir uzlaşma taraftarı olmadığı da açıktır. İktidarın karşısına ise ikinci bir karakter olarak şiirlerin plotlarında önemli bir rol oynayan Şah'ı koymaktadır. Birçok şiirde Şah'a gitmek, ona kavuşmak ya da Şah'ın kurtarıcı olarak gelmesi imajlarının sıkça kullanıldığı görülür. "Hızır Paşa bizi berdar etmeden / açılın kapılar şaha gidelim / siyaset günleri gelip yetmeden / açılın kapılar şaha gidelim / Her nereye gitsem yolum dumandır / Bizi böyle kılan ahd ü amandır / Zencir boyunum sıktı halim yamandır / Açılın kapılar Şah'a gidelim" (17). İlhan Başgöz'ün dediği gibi, Pir Sultan Abdal şiirlerine yansıdığı biçimiyle "Sultan ve Hızır paşa kötülüklerin baş sorumlusudur. Padişah masumları boğdurur; sağırdır, halkın feryadını duymaz... Hızır Paşa zalimdir, hırsızdır, yetimlerden yediği haram mal ile palazlanmıştır. Onun yediği haramı itler bile yemez. Kadınlara gelince rüşvet yerler, yalan fetva verirler, hak söyleyen dilleri kestirirler".

Hızır Paşa gibi zalim var ise
Ne yapayım benim de bir ahım var
Senin tuğlu padişahın var ise
Benim arkam kalem bir Allah'ım var

Şol icra Tanrı'sız yatmaz uyumaz
Kimsenin hakkını kimseye komaz
Hünkar sağır olmuş ünümü duymaz
Masumlar boğdurur padişahım var

Gönül verdim ikrar verdim Haydar'a
Geçmem beni etseler pare pare
İrafızı diye çektiler dara
Acep benim bunda ne günahım var

Pir Sultan Abdal'ım yed-ullahımız
Batına hükmeder padişahımız
Sahip çıkar miskin kul'Allah'ımız
Şefaata edecek güzel Şah'ım var

Şiirdeki anlatıcı, burda da yine bir çatışmayı şiirin merkezine almaktadır. Şiirde temel olarak anlatıcı iktidarın halktan kopukluğuna dikkat çekmektedir. İktidarın temsilcisi padişahın Hızır Paşa'nın yaptıklarına ve zulümlerine ses çıkarmayarak meydan tanınmasına isyan etmektedir. Bunun karşısında ise Allah ve şahın varlığı teselli unsuru olarak birçok şiirde öne çıktığı gibi burada da dikkat çekmektedir. Şiirde anlatıcı daracına götürülüp asılmasını dile getirir yani şiirde geçen olay ile anlatılma zamanı arasında da fark vardır. Bu ve şiirlerdeki güçlü isyan ve sitem duygusu, Pir Sultan Abdal şiirlerinin neden ağıt gibi okunabildiğini de göstermektedir aynı zamanda.

Pir Sultan şiirlerinde dikkati çeken bir diğer önemli özellik de anlatıcının dayanışmaya işaret etmesi ve bu yolda düzene boyun eğecek bir davranışın içine girilmesine karşı olduğudur. Anlatıcı bir şiirinde "Çıkıp ele karşı ağlamasınlar", "Ala gözlü yavrularım duyarsa / Alın çözüp kara bağlamasınlar" (Öztelli 20) derken de nasıl bir kaygı duyduğunu dile getirmektedir. Çıkıp el karşısında ağlamanın -özellikle isyan şiirlerinin de uzlaşmacı olmadığı düşünülürse- onur kırıcı bir eylem olarak algılandığı anlaşılmaktadır.

İlhan Başgöz, "Pir Sultan Abdal ve Pir Sultan Abdal Geleneği" başlıklı yazısında Pir Sultan şiirlerinin halk tarafından sevildiğini ve özellikle kavga şiirlerinin halkın sözcüsü olduğunu ve böyle-

likle kolektif ürünler olarak evrensel bir çizgiye ulaştığını belirtmektedir:

Pir Sultan Abdal geleneğinin en önemli örneklerini onun kavga şiirlerinde görmekteyiz. Pir Sultan köylülerle birlikte ele ele, omuz omuza bir kavga ya katılması, şiirlerinin bütün insanlığa seslenen bir çizgiye ulaşmasını, evrenselliğini göstermektedir. Aşk şiirimizde irili ufaklı, yerme, taşlama, kınama geleneği vardır. Ama Pir Sultan en büyük yergilerini Sultan'ın kendisine yöneltir. (16)

Pir Sultan şiirlerinde olumsuz olarak nitelendirilebilecek karakterler için "koca başlı koca kadı", "münafık", "namerd", "münkir", "zalim" gibi ifadeler kullanılmıştır. Ama temelde halkın acı çekişinin sorumlusu olarak Sultan gösterilir. Yani Hızır Paşa'nın zulümlerinin de sorumlusu odur. Bu nedenle de ne büyük sitem ve isyanın Sultan'a karşı olduğu görülür. "Ferman almış Hızır Paşa Sultan'dan / Pir Sultan Abdal'ı asayım deyü" (20) ifadesinden de bu düşünce belli olmaktadır.

Pir Sultan şiirlerinde bununla birlikte hiciv unsurunun da başat olduğu görülür. Kadılar ve onların yolsuzluklarına ilişkin olarak söylenen şiirde Pir Sultan'la ilgili üretilmiş hikâyeye temel alınarak söylenmiştir.

Koca başlı koca kadı
Senden hiç din iman var mı
Haramı helali yedi
Senden hiç din iman var mı

.....
Pir Sultan'ım zatlarımız
Gerçektir şöretlerimiz
Haram yemez itlerimiz
Bu sözümde yalan var mı (Korkmaz 16)

Yani olumsuz karakterlerin salt Hızır Paşa'yla sınırlı olmadığını görmekteyiz. Hızır karakteri de Pir Sultan gibi bir kimliğe yani simgeye dönüşmektedir. Onun yanı sıra iktidarı temsil eden başka kurumlar da örneğin kadılar gibi eleştiriye hedef olmaktadır.

“Surum işlemedi kadim büküldü / Beyaz vücudumun bendi söküldü”, “Pir Sultan Abdal’ım coşkun akarım / Akar akar dost yoluna bakarım” (Korkmaz 21). Örneklerden de görüleceği üzere ruhsal imajlara ilişkin ifadeler, Pir Sultan şiirlerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. “Kaddi bükülmek”, “bendi sökülmek” gibi psikolojik duruma ilişkin imajlar yer almaktadır. Bu imajların çoğu da anlatıcının bulunduğu durumun zorluğuna işaret eden ve kimi zaman feleğe, kimi zaman düşmanlara kimi zaman da uzaklaşan dostlara yöneltilen isyanla birlikte oluşan ruhsal durumlara işaret etmektedir.

“Dost elinden dolu içmiş deliyim / Üstü kan köpüklü meşe seliyim / Ben bir yol oğluyum yol sefiliyim / Ben de bu yayladan Şah’a giderim” (Korkmaz 20). Eylem yani hareket bildiren kiplerin fazla olması da şiirlerde anlatıcının hem ruhsal durumuna işaret ederken şiirin ritmini ve coşkusunu artıran unsurlar olagelmektedir. Şiirlerde temelde anlatıcının iki ruh halinin başat olması söz konusudur. Biri aynı zamanda tansiyonu yüksek tutma işlevini gören isyana işaret eden imgelerdir. Bunlarda öfke ve öç hissiyatını yükselten ruhsal imajlara yer verilir. Diğer bir ruh hali ise coşkunluk hissiyatını artıran imajlardır. Anlatıcının sık sık kendisini “dolu içmiş deli”ye, bir “meşe seli”ne, “bülbul”e benzetmesi söz konusudur. Coşkunluk hissi kavuşulacak bir imge ile birlikte ortaya çıkmak-

tadır. Bu arzulanan, erişilmek istenen imaj ya Şah, ya felek ve maddi dünya karşısında benlikten kurtulup tanrıya ya da sevgiliye kavuşma şeklinde gözlenebilmektedir. Şiirlerde, arzulanan şeye ulaşma ve bunun karşısında çekilen sıkıntı, eziyet hali öne çıkmaktadır.

“Şu kanlı zalimin ettiği işler / Garip bülbul gibi zâreler beni / Yağmur gibi yağar başıma taşlar / Dostun fiskesi pâreler beni (Korkmaz 21). Bu şiirlerden de görüleceği üzere anlatıcının doğaya sıkça gönderme yaptığı ve bu görsel imajlardan beslendiği görülmektedir.

Yeşil başlı ördek göllere uçtu
Duysun canlar deyü bizi asarlar
Bir taş oynamasın yerli yerinden
Duysun canlar deyü bizi asarlar

Çıkardılar ağ bedenden atmaya
Şimdi indirdiler yine dahmeye
Kanrıldım çevrildim baktım zahmaya
Duysun canlar deyü bizi asarlar

Varlığın çevresi dopdolu incir
Severim demeye canım zarıncır
Elimde kelepçe boynumda zincir
Duysun canlar deyü bizi asarlar

İlimi sorarsan köyümdür Banaz
Dilerim onmasın ol kanlı Sivas
Bir ben ölmeyinen alem yıkılmaz
Duysun canlar deyü bizi asarlar

Pir Sultan Abdal’ım kaddim büküldü
Gözümün gevheri yere döküldü
Kendir kement boğazıma takıldı
Duysun canlar deyü bizi asarlar

Pir Sultan’ın bu şiirinde olduğu gibi kimi şiirlerinde Hızır Paşa’ya ya da Sultan’a doğrudan bir sesleniş yoktur.

Bu şiirde de anlatıcının çektiği işken- ce ve ızdırap çeşitli imajlarla dile geti- rilmıştır. Şiirde direnişin temel olarak vurgulandığını söyleyebiliriz. Şiir aynı zamanda ağıtlara benzer özellikler de ta- şımaktadır. Anlatıcı çektiği eziyeti, ölü- münden sonra dile getirmektedir. Yani yine şiirdeki olay ile anlatılma zamanı aynı değildir. “Bir ben ölmeyinen alem yıkılmaz” ifadesine benzer anlatımlar başka şiirlerde de ortaya çıkmakla be- raber, arkasında ortak bir düşünce bir- liğinin yattığını ve Pir Sultan kimliğinin simgeleştiğini ve bir sözcü konumuna geldiğine işaret etmektedir. Bu şiirde de diğer isyan şiirlerinde olduğu gibi hikâ- yeye göndermeler yapacak kodlar kulla- nılmıştır. Örneğin “Kanlı Sivas”, bu an- lamda tek bir olaya ve belli karakterlere gönderme yapmaktadır.

Pir Sultan şiirlerinde olay örgüsü, hepsi olmasa da bir kısmının öyküleyici şiirler olması nedeniyle öne çıkarken, bu şiir tarzı aynı zamanda anlatıcının dı- şında da bazı karakterlerin rol almasını kolaylaştırmaktadır. Pir Sultan’ın bazı şiirlerinde de bu karakterlerin tekrar tekrar belirmesi söz konusudur. Özel- likle de mitolojik, dinî veya tarihsel ka- rakterlerin şiirlerin olay örgüsünde yer aldıklarını görürüz. Bu karakterlerin kimler olduklarına baktığımızda da ka- baca iki gruba ayrıldıklarını, anlatıcının karşı olduğu düzeni temsil eden kimse- lerle bağlı olduğu inanç düzleminde yer alan karakterler olduğunu görürüz. Pîr, peygamber, sultan, Hızır Paşa ile eren- ler, 12 İmam, Üçler, Yediler, Kırklar motifleri sıkça kullanılmaktadır. İlhan Başgöz, “Pir Sultan Abdal ve Pir Sultan Abdal Geleneği” başlıklı yazısında şöyle der: Tarikat kalıplarının içine sıkışma- mış Müslüman mistikliğinin inançları-

nı, törelerini ve öğretisini, hem de onun mistik aşk anlayışını buluruz. Bu mistik aşk, Tarikat Ulusunun elinden içilen bir Dolu ile uyanır. Kadehi sunan Pir’dir, Şah’tır, Dost’tur, Ali’dır, Muhammet’tir, İmam’dır, Hızır’dır, Mürşid’tir” (28).

Sonuç olarak Pir Sultan şiirlerinin öykülemeye dayalı şiirler olduğunu ve bu nedenle olay örgüsü ve karakterler bakımından zengin bir malzeme içerdi- ğini ve kolektif bilincin ürünleri oldu- ğunu söyleyebiliriz. Bu kolektif söylemin içerisinden Pir Sultan anlatıcısı kimliği altında sitem ve isyan duyguları dile ge- tirilmiştir.

KAYNAKLAR

- Griffith Kelley. *Writing Essays About Literature A Guide and Style Sheet*. Harcourt Brace Jovanovic, Publishers, 1986.
- Eyüboğlu, Sabahattin. *Pir Sultan Abdal*. İs- tanbul: Cem Yayınevi, 1977.
- Korkmaz, Esat. *Pir Sultan Abdal Divanı*. İs- tanbul: Ant Yayınları, 1994.
- Melikoff Irene. “Pir Sultan Abdal Üzerine”. *Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal*. Ankara: Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Yayınları, 1998.
- Öztelli, Cahit. *Pir Sultan Abdal Yaşamı ve Büt- ün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım, 1985.
- Yıldırım, Ali. *Pir Sultan Abdal Yaşamı Sanatı Şiirleri*. Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1994.